

Втора глава

Пастирът Амос

Северно Израилско царство, 760-755 г.

*Бог се осъзнава и се познава тогава,
когато Сам свободно прави Себе Си постижим.*

К. Барт

Низ от ъгловати, неравни букви изпълват пергамента. Исторически миг в Стария Завет: за първи път израилски пророк записва в книга думите си. Малкият кожен свитък става оръдие за борба и бележи началото на ново, по-високо стъпало в библейския профетизъм.

С появата на Амос съдбата на религията в Израил вече не ще зависи от Пророческите синове, тези фанатични дервиши, поборници за свещена война. И макар че известно време все още ще чуваме техните слова и предсказания, от този момент нататък те ще са само сянка на невъзвратимото минало. Пастирът от Текоя им обявява присъдата, отхвърляйки званието професионален пророк. Истинското слово Божие е отнето от старите „наби“, и потокът на Откровението се влива в ново русло.

Впрочем, Амос и приемниците му няма да скъсат окончателно с традициите на Пророческите синове. Те ще запазят своеобразния им начин на изразяване, ще говорят по площадите пред олтарите и ще играят старинни пантомими, както това е било прието от глашатаите на волята на Яхве. Юродството, което впоследствие дава на Василий Блажени и на Франциск Асизски свобода от условностите на този свят, ще си остане обичаен спътник на пророческата проповед. Тази нейна особеност произтича от две причини: от една страна на човека, завладян от вдъхновението, често не му достигали думи и той прибегвал до знаци, жестове, символични действия; от друга страна, народът бил свикнал към този език на пророците и за него това било естествена форма на предаване на словото Божие. Затова е необходимо да се подчертае, че Амос се различава от Пророческите синове не по това *как* проповядва, а преди всичко по това *какво* възвестява на хората.

Не знаем дали Амос е имал учители, не познаваме нито неговите съмишленици, нито близките му, нито преките му последователи. Изобщо обликът на този голям реформатор е едва различим в историята. Той е необяснима загадъчна личност, явила се, подобно страшна комета на небосклоне и изчезнала толкова бързо и внезапно, както се е появила. Само малката Книга на Амос е останала, сякаш паднала от небето.

По отделни щрихи и загатвания можем да се опитаме да си представим живота на Амос преди неговото призоваване. Той е родом от Текоя, малко градче в Юдея, намиращо се на няколко километра от Витлеем. Това градче се простира в най-

източния край от населената част на страната. „По-нататък – казва блаженият Иероним, живял по тези места, – няма нито едно селище и дори груби, подобни на пещи колиби, които африканците наричат „мапалиа”. Това е толкова обширна пустиня, че се простира до Червено море и пределите на Персия, Етиопия и Индия. На сухата пясъчлива земя не се раждат никакви плодове. Затова тя цялата е изпълнена с овчари, така че неплодието на земята се възнаграждава с изобилието на стадата”¹.

В тази пустиня преминава по-голямата част от живота на Амос; там той пасял по планините стадата си и седял по хълмовете в мълчанието на звездните нощи. Бил свободен и имал уединение – това училище на великите души. Небето, камъните и овцете са били непрекъснато пред очите му. Но ако гръцките козари, блуждайки из Аркадия, са се научили да слушат гласовете на нимфите и на Пан, самотата подготвяла юдейския пастир за съвсем друго познание.

Във външно отношение животът на Амос едва ли се е отличавал с голямо разнообразие. Денем той гонел стадото към някое прикритие от зноя и почивал в шатрата под навеса на скалата, а след залез слънце намирал пасбище и разпалвал огън. Над тъмните планини грейвали съзвездията, възцарявала се тишина, и само понякога далечен лъвски рев нарушавал нощния покой, карайки овцете уплашено да се притискат към човека. Тогава пастирят се въоръжавал с прашка и подхвърлял сухи вейки в огъня.

През пролетта Амос обикновено се спускал в долината и ставал наемен работник в градините, които и до днес ограждат Текоя. Няколко дни преди да узреят плодовете на сикимората било необходимо да се направят прорези в дървото, за да изтече горчивият сок. С това обикновено се занимавали ратаите.

При все че Амос е „човек от народа”, в пълния смисъл на думата беден пастир-наемник, работещ по чужди градини, бихме сгресли, ако предположим, че е бил неграмотен и невеж. Напротив, колкото и странно да изглежда на пръв поглед, този „обикновен човек” е имал широк кръгзор, бил е начетен в отеческите писания и добре познавал съвременниците си. Това, че прекарвал по-голямата част от времето си извън града, не го превърнало в отшелник, откъснат от хората с техните тревоги и грижи. През родните му места преминавали пътищата на керваните за Сирия. От хълмистите върхове, където Амос пасял стадата си, той можел да вижда колесниците на сановниците, тълпите богомолци, търговските кервани, които върху магарета и камили пренасяли стока от крайбрежието. Като се местел от едно място на друго, той можел да разговаря с пътниците, с овчарите, със странстващите занаятчии. Безспорно е бил и в Иерусалим, и в Самария, видял е дворците им, украсени със слонова кост, разкошната „Лятна къща” на Йеровоам, наблюдавал безгрижния живот на привилегированата класа. Случвало му се да чуе как със сила и хитрост орязват и отнемат земята от

селяните, могъл е да присъства на съдебни заседания, когато изходът от процеса се решавал с подкуп. Пастирът се вглеждал в хората по пазарите, вслушвал се в разговорите им, и напълно е възможно да е започнала да го преследва мисълта, че народът Божи безкрайно се е отдалечил от свещените завети на своята вяра.

Не ни е дадено да проникнем в тайната на пророческото призвание, но има основания да се мисли, че целият живот на избраница, целият свят на неговите преживявания и мисли са били като готова почва за възприемане на словото Божие. Тази готовност, както в случая с обръщането на апостол Павел, е могла с нищо да не се проявява външно, но е трудно да се съмняваме, че тя постепенно е зрела в скритите кътчета на душата на бъдещия пророк.

Не се знае колко години живее Амос в Текоя, оставайки в очите на земляците си обикновен селянин. Тези негови години приличат на онзи период от живота на Моисей, когато е бил скотовъдец сред мадиамците, и могат да служат за предобраз на назаретската неизвестност на Иисус Христос.

Веднъж около 760 г., Амос напуска овцете си, напуска Иудейската земя и отива на север. С него станало нещо, което го принудило внезапно да остави спокойния живот в планината и да се появи в шумните градове на Ефраим.

Самият Амос говори за потреслия го вътрешен поврат като за основно събитие в живота му. Светлината го озари не постепенно, а е избухнала в един миг: като буря, като бучащ пламък от лумнал пожар идва при него словото Господне. Амос го сравнява с тръбни звуци или със страшен лъвски рев, който кара човека неволно да трепери. Цялото му същество е завладяно от божествената сила, нахлула в душата му...

„Не съм пророк и не съм Пророчески син” – казва Амос. Той не се е учил при прорицатели, не е приемал посвещения от хора. Може да се каже, че самият Бог го е направил пророк. В това се проявява една от съществените черти на библейското Откровение, която става по-ясна, когато то се сравнява с други религии.

От край време, когато човекът се замисля над световните загадки или иска помощ за земните си дела, той обръща взора си към Бога. Въпросите на оракула и аскетическите подвизи, философските търсения и извършването на ритуални церемонии – всичко това най-напред говори за самия човек, за *неговите* грижи, трудности, недоумения и стремежи. И резултатите от неговите усилия също не излизат извън рамките на човешките искания. Сполучливата умозрителна концепция, успехът във войната или хубавата реколта, духовното състояние на просветленост, достигнато чрез упражнения – всичко това, въпреки че се е смятало за произтичащо от контакта с висшите сили, е служило само на човека. Благосклонността на боговете се е купувала с жертви, и това е

било всъщност единственото, което е могло да привлече вниманието им към хората. (Тъкмо за това са били създадени хората, както се казва в източните митове). Що се отнася до върховното Начало, както са си го представяли философите и мистиците, и тук активността почти изцяло принадлежи на човека. Би било пълна безсмислица да се твърди, че уж Нус на Анаксагор или Нирвана на будистите някак си се „интересуват“ от човешкия род.

Съвсем друг религиозен свят се разкрива в Библията. Яхве – Незримият, обвит в пламък и съзиждащ светове – нито за миг не остава равнодушен към творението Си, особено към човека, в когото е запечатан Неговият образ. Тук става дума за някакви трайни връзки, за безкрайна „заинтересованост“, за втренчено, напрегнато внимание, за постоянна „грижа“, която обикновено наричат Божи Промисъл. Амос знае, че чрез него възниква връзка между Бога и човека не защото човекът е постигнал това, а защото Сам Вечносъществуващият нарушава мълчанието. Началото на диалога принадлежи на Бога.

Най-малкото тук трябва да се вижда груб антропоморфизъм или принижаване на Твореца. В това се състои цялата парадоксалност на Откровението: то звучи като глас на Личност, Която може да встъпва в контакт с човека, но въпреки това безкрайно превъзхожда всички човешки измерения. На Бога са подвластни всички космически сили: звездите, океана, слънцето. Той пребивава навсякъде във Вселената, без да познава граници за творческата Си мощ.

Той е Онзи, Който е създал Орион и Плеядите,
Който превръща нощта в утро
и деня – в непрогледна нощ...
Той съгради горните Си чертози на небесата
и свода Си закрепил на земята;
повика морските води
и ги разлива по лицето на земята.
Яхве е името Му!

(Ам. 5:8, 9:6)

Амос дори избягва да назове Съществуващия „Бог Израилев“. Това име за него е прекалено свързано с границите на националната вяра. Той предпочита да Го нарича Саваот, Бог на войнствата, което означава „Властелин на звездните светове“, „Господар на Вселената“.

Защото Той е, Който образува гръмотевицата и създава вятъра,

и възвестява на човека замислите Си* .

Той сътворява зората и сумрака

и шества над земните висини.

Яхве, Бог на Войнствата е името Му.

(Ам. 4:13)

Това, че Бог „възвестява на човека замислите Си” означава, че хората се въвличат в процеса на всемирното съзиждане. Яхве властва над историята, но чрез пророците открива Своята воля на хората, които са нейни участници. Амос отива още по-далеч, твърдейки, че Той „не върши нищо, без да открие тайната Си на Своите служители – пророците”. С това Творецът освобождава света от слепотата и открива за него възможността да участва в изпълнението на божествените планове.

Словото Божие гори в сърцето на вестителя, невъзможно е да го удържиш, то напират навън. Заедно с пророческото озарение при Амос идва и поетичното вдъхновение. Може би и преди, край своята шатра той, като Давид, е съчинявал псалми и песни, но сега е длъжен да облече в думи вече волята на Самия Яхве. Духът Божи отвежда Амос в Северното царство, защото там трябва да прозвучи неговото слово и там той за първи път ще говори пред народа.

„Пророчеството” на Амос не е слово на народен проповедник, не е политическа реч, не е поема; в него всичко се съчетава. Този неповторим жанр съединява в себе си песента с пламенния речитатив и страстните изобличения на трибуна.

Ето го пророкът, в тъжна поза, пее погребална елегия за „падналата девица Израил¹”, ето той се обръща с въпрос към тълпата, разказва притча, подхвърля кратки афоризми, поразяващи като стрели.

В Бетел Амос събира тълпи от слушатели, предизвиква паника сред духовенството, всява тревога в целия град. Но след сблъсък с главния свещеник на Бетел за него не се чува нищо повече. Най-вероятно се е върнал в родината си. Ала пророчествата му са събрани в книга, и сега вече тя сама изпълнява задачата си: преписват я, четат я, водят спор за нея. Самарийските власти навярно са я разглеждали като опасна и са препятствали разпространението ѝ. Обаче книгата надживя всичките си врагове².

Какво е могло да предизвика такова рязко противопоставяне на Амосовата проповед? Заплахите срещу царския дом ли? Безспорно. Но това не е достатъчно.

* В масоретския текст не е „гръм” (хараам), а „планини” (харим). В най-старите ръкописи вероятно е „гръм” (в Септуагинта е βροῦτή). Гръмотевицата и вятърът в библейската символика са обичайните белези на Теофанията (Бел. авт.).

¹ Израил на еврейски е в ж.р. – Б. ред

Такива заплахи често са се казвали. Натан, Ахия, Илия или Елисей, когато са говорили пред властниците не са се съобразявали нито със сана, нито с короната. Най-голямо негодуване навярно предизвиква пророчеството за гибелта на Израил. Как е възможно да стане така, че Богоизбрания народ да бъде отведен в плен, прокуден от страната, която Яхве е определил за него? С това сякаш се подкопавали всички основи на националната вяра, не се зачитало Избраничеството и Обещанието!

Слушателите на Амос и читателите на книгата му трудно могли да свикнат с новата перспектива открита от пророка пред народите на света. Един сирийски военачалник, обърнат във вярата от Елисей, отнася със себе си в Дамаск земя от Палестина, смятайки, че Яхве властва само в тази страна и само на палестинска почва може да Му се принасят жертви. Това е било разпространено убеждение. Целия свят отвъд пределите на Израил си представяли като царство на демоните, а единствената богоуправляема земна област се смятала обещаната страна. На Амос Яхве се разкрива като Създател, Отец и Съдия на всички племена. За първи път в библейската история словото на пророка е обърнато не само към народа Божи.

За да изтъкне това, Амос започва да произнася речи, засягащи Дамаск, Финикия, филистимците, амонитците, идумейците, моавитците и едва накрая – Иудея и Ефраим.

Обръщенията на Амос към народа са изпълнени с горчивина и гняв. В какво Господ чрез него обвинява езичниците? Съвсем не в това, че изповядват лъжливи религии. Грехът им се състои преди всичко в погазването на човечността. Нека се заблуждават по отношение на Бога, но на тях не им е чуждо различаването на добро от зло. Това е същото, което св. апостол Павел ще нарече „закон на съвестта” при езичниците.

Пророкът напомня за клането в заветите градове, за жестокото отношение към пленниците, за издевателствата над беззащитни жени и деца. Всичко това не остава без възмездие; Бог е Съдия на света и всички хора са *отговорни* пред Него.

Делата на Твореца се откриват на Амос там, където е най-лесно да се намерят само купища безсмислици – в историята на народите. Той вижда онова, което ние не умеем да видим: метаисторическата драма, разиграваща се между небето и земята, между Бога и човека. В същото време Амос съзнава, че Онзи, Който го призовава, Създателят на Вселената, Богът на народите, говорещ и действащ в историята, не е останалото досега неизвестно божество. Той е Онзи Бог, Който „говори на Авраам” в Месопотамия, „на Моисей” в Синай, Онзи, Който благословил Давидовия род и му обещал вечно царства. Именно Той, Яхве, Господ на Израил, е Богът на човечеството.

В светлината на това Откровение се променят привичните ориентири и мащаби. Дори такова знаменателно събитие като Изхода, в което Яхве е явил благоволенieto Си към Израил, занапред не може да се представя като нещо напълно изключително.

Вие, синове Израилеви, не сте ли за Мене
като синове етиопски? – казва Яхве.
Нали Аз изведох Израил из земята египетска
и филистимци – от Кафтор и сирийци – от Кир?
(Ам. 9:7)

Нито един пророк преди Амос не е говорил с такава пределна яснота; на подобно нещо не е учил нито едни световен мъдрец. ХОРАТА СА РАВНИ ПРЕД ЛИЦЕТО НА БОГА – ето го благочестието на юдейския овчар.

Струва си да си спомним, че по онова време египтяните и индийците са наричали другоплеменниците „синове на дявола”, а гърците считали варварите за „родени роби”, за да осъзнаем новаторството и смелостта на неговата проповед³. Защо да говорим за древността, когато и днес, двацет и осем века след Амос, ненавистта, презрението и отчуждението продължават да разделят народите!

В малкото, което достига до нас от Амосовите писания, все още не няма проповед на световна религия, но неговият универсализъм е важна крачка към нея.

Възможно ли е в този универсализъм да се вижда отказ на пророка от вярата в избранничеството на Израил? Безспорно не, защото тъкмо тази вяра той полага в основата на исканията, които предявява към своя народ. По онова време, когато израилтяните се колебаят между надеждите и разочарованията, когато спорят за избранничеството и се опитват да го тълкуват по различен начин, Сам Господ чрез пророка дава отговор на недоумяващите: избранничеството не е привилегия, а огромна отговорност, съдържаща се в духовното призвание. Израил става народ Божи не защото е по-добър, или по-висш от другите, а защото му е било отредено да приеме Откровението, да бъде негов съсъд и носител.

Само вас обикнах Аз от всички земни племена,
ЗАТОВА ЩЕ ПОДИРЯ ОТ ВАС СМЕТКА ЗА ВСИЧКОТО СТОРЕНО ЗЛО.
(Ам. 3:2)

Думата „обикнах” в оригинала звучи като „познах”, т.е. приближих до Себе Си, тясно се сближих. Това означава, че особеният дар на богопознанието, който е получил Израил, изисква от него пълно напъгане на нравствената воля, изцяло преданост на Бога и на Неговите заповеди. Като представител на цялото човечество, той трябва да възпита у себе си готовност да възприеме Откровението и да бъде достоен за него. Това няма нищо общо с вулгарния национален месианизъм, защото по природа Израил с нищо не се отличава от етиопците и филистимците.

Амос отделя вярата от външното благоденствие на нацията. Божията правда стои над всичко, и ако народът призван да я изпълни, се окаже недостоеен, той не бива да разчита на благосклонност и да очаква снизхождение. Това е същата мисъл, която Христос ще изрази в притчата за талантите: „Комуто много е дадено, от него много ще се поиска”. Онези, които казват: „ние сме по-добри от другите”, „ние сме избрани”, „ние сме особени”, ги очаква горчиво разочарование. Правдата Божия е безпристрастна.

Така се рушат представите на войнстващите яхвисти и се утвърждават други принципи в отношенията между Бога и човека. Самият Амос е потресен до дън душа от това ново виждане. Навярно и той самият по някое време да не е бил свободен от общоприетите илюзии, а сега с толкова по-голяма сила се отдава на проповядването на Божия Съд. Вавилонските поети прославят юнаците, египетските – боговете, фараоните и жените. Омир възпява доблестта на героите си и оръжието им; а пък Амос – големият поет на Изтока – загърбва всичко това, защото е завладян само от едно: мисълта за Божията справедливост. Негова единствена царица и героиня е правдата, само за нея е вдъхновеното му слово.

Ницше вижда в това извращение на простата инстинктивна религия. „Богът на справедливостта – казва той с възмущение, – вече не се намира в единство с Израил, той не служи като израз на народното самосъзнание”. В действителност това е било не упадък, а най-висш подем на еврейската вяра. В лицето на Амос тя отхвърля лъжливата религия, която наистина става само проекция на мислите и копнежите на нацията.

Буда, проповядвал век и половина след Амос, е потресен от физическото зло царящо в света: болести, стареене, смърт. А юдейският пастир, измерващ света върху тегликата на Правдата, е ужасен от нравственото зло, от човешката низост и греховност. Когато той гледа на живота на своя народ през очите на рицаря на справедливостта, той не може да не стигне до заключението, че Израил се обрича на тежка разплата. Яхве го е призовал да бъде „народ свет”, да бъде единна общност от братя, свързани с вярата в Моисеевия завет. Колко се е отдалечил той сега от този идеал!

В думите на пророка се прокрадват нотки на гневен изобличител на социалната неправда. Той безстрашно осмива ненаситните користолюбци, живо, нагледно, ги представя в момент, когато се любуват на заграбеното, хвалейки се един пред друг. „Нали с наши сили се сдобихме с могъщество?” Ето ги и търговците с нетърпение очакващи края на празника, за да се заловят с обичайните си дела: да надуват цените, да лъжат при меренето, да мамят при тегленето, да „купуват безимотни за сребро и

бедняци – за чифт сандали”. Пророкът говори със сарказъм за преситените столични матрони, които искат от мъжете си изискани вина и слушат музика излегнати върху скъпоценни ложета. Тези картини не били нещо необичайно за всяка страна, където се е ширело имуществено неравенство. Но пророкът вижда в това дълбоко изкривяване на човешката природа, поругаване на правдата, греховно падение на народа Божи.

По думите на Амос благополучието на властващите се гради върху угнетяването на слабите, върху лъжа, безчовечност и продажност:

Те не умеят да творят справедливост –
казва Яхве,
в дворците си събират
добитото с грабеж и насилие.

(Ам. 3:10)

Пророкът се обръща към самодоволните и безгрижни царедворци, които не подозират колко скоро ще пожънат плодовете от престъпленията си:

Вие, що пиете вино от потири
и мажете главите си с елей,
и не страдате за бедите на Иосифа,
затова ще тръгнете начело на изгнаниците,
и ще свърши пируването на развратените.

(Ам. 6:6-7)

„В тези лоши времена – казва Амос, – благоразумните си мълчат”. Той много добре съзнава каква ненавист предизвикват думите му, но не може да мълчи, дори и пред лицето на обвинения и заплахи.

В очите на пророка външната набожност нито на йота не оправдава израилтяните. Напротив, колкото повече старание проявяват при изпълнението на обредите, в спазването на празниците и свещените церемонии, толкова по-ясно изпква неверността им към Бога. Димът, разнасящ се от олтара, планините от хляб, плодове и месо, химните и тамяна, не могат да заменят живот живян според Божиите заповеди. Религия, в която се усеща оттенък на сделка и изнудване, е оскърбление към Небето. Хората завинаги трябва да се разделят с надеждата, че е възможно да се откупят от Бога.

Амос заклеява като кощунство онова, което в тържествени дни е ставало край жертвениците на Яхве. Обреди без истинско благочестие, проявяващо се в делата и постъпките, се превръща в гавра с вярата. Осем века преди Евангелието Амос пръв

сваля маската от фарисеите и говори за онова, което често се е забравяло и във Византия, и в Русия, и в Европа. Нито тържествените процесии, нито поклонничеството, нито златото по обковите, ще спаси онези, които вършат зло. Тяхното богослужение се превръща в богооскърбление.

Ненавиждам, презирам празниците ви,
и не ще приема каденето на тържествата ви!
Ако Ми принесете всесъжение и даровете ваши,
Аз ще ги отхвърля
и няма да погледна към жертвените ви телци.
Отмахни от Мене шума от твоите песни,
звучите на твоята арфа не ще да слушам;
Но нека като вода да тече правосъдието
и правдата като силен поток!

(Ам. 5:21-24)

Пророкът се обръща с горчива ирония към онези, които се гордеят с избраничеството си, с правоверието си и с даровете си към Бога. Нека ходят да се молят и да се опитват да умилостивят Яхве с щедри пожертвования и с празнични пирове. Това няма да им помогне!

Вървете във Бетел и грешете,
в Гилгал – и множете беззаконието!
Принасяйте жертвите си всяка заран,
и на всеки три дни – десетините си!
Мъкнете хлябове – благодарствени дарове,
Крещете навсякъде за щедрите си деяния,
защото вие тъкмо това обичате, синове Израилеви!

(Ам. 4:4-5)

Това е призив за пълна и безкомпромисна пренагласа на религиозното съзнание и не случайно първомъченикът на Църквата св. архидякон Стефан, говорейки против привържениците на обредовия закон, ще цитира пророк Амос.

Въпреки това самият юдейски пастир не е смятал учението си за ново, той никъде не говори, че уж учи на нещо напълно неизвестно. Пророкът припомня на Израил, че някога в пустинята е живеел без пищни ритуали и без „хлебни дарове” (Ам. 5:25). Това припомняне слага мост между проповедта на Амос и Декалога – скрижалите на етическия монотеизъм. Няма съмнение, че нравствените понятия на Амос са почерпени

от синайското предание, но той действа вече в съвсем други условия, отколкото Моисей. В пустинята пред Израил все още не са стояли онези религиозни и социални проблеми, които поражда времето на Амос. Простотата на обредите и патриархалния начин на живот били чужди на злоупотребите, възникнали в царско време. Било необходимо ново действие на Духа Божи, за да се възроди и обнови Моисеевата вяра. Основен патос на новата проповед е изобличението на магическото разбиране на култа и протеста срещу обществената несправедливост.

Често са се опитвали да тълкуват делото на Амос като създаване на някаква „етическа религия” и виждали в него само социален реформатор, борещ се срещу потисниците с помощта на религиозна фразеология⁴. Но тези опити са лишени от каквото и да е основание. Съществува радикално различие между пророка и борците за справедливост, които изхождат от отрицанието на вярата и култа към науката. Те забравят, че сама по себе си науката не може да защити свободата, защото свободата е духовна категория. От позиция на науката има толкова малко основания да се осъжда човека-потисник, колкото и хищника, който изяжда плячката. Ако онези, които отричат Духа, говорят, че е недопустимо да се потиска човек от човека, към това ги подтиква не науката, а смътният нравствен инстинкт.

Не е възможно да се обвинява Амос в такъв вид безотчетна непоследователност. Той не проповядва отвличен социален идеал. Мистик и богоvideц, за когото служението на Правдата е преди всичко изпълнение на Божиите повели, той знае надсветовния, свърхчовешки източник на доброто, и за него Бог и Правда са едно.

В проповедите на Амос социалният протест не е основното, а вторичното, производното от вярата на пророка.

В съзнанието на древните мисълта за греха най-често се слива с понятието за сакрална скверност, за нарушаване на външното табу. Ала за Амос грехът е зло, промъкнало се в отношенията между Бога и човека. Грехът е преди всичко оскърбление спрямо Твореца, отказ да се следва Неговия път. Тук няма „етическа философия”, а има изобличение на религиозната изневяра, която повлича след себе си загуба на общуването с Бога, дарувано на Израил. Без Бога човекът е нищо; отдалечавайки се от своя Създател, човек се забулва в тъма.

Пророкът говори за неизкоренимата мъка на света, загубил словото Господне. Това е може би най-хубавото място в книгата му:

Ето, ще настъпят дни, казва Господарят Яхве,
когато ще изпратя на земята глад:
не глад за хляб, не жажда за вода,
а глад да чуят словото на Яхве.

И ще блуждаят от море до море,
от север до изток ще скитат,
ще търсят словото на Яхве,
но не ще го намерят.

(Ам. 8:11-12)

В тези редове, които така живо звучат в наши дни, е заключено цялото кредо на Амос. Не просто „съвест“, не просто „хуманност“ са необходими на човека, а живо познание за Бога, вслушване в Неговото слово. В същото време приемането на небесното слово е невъзможно без да се изпълняват заповедите. Израилтяните очакват Денят на Яхве ли? Е, той ще настъпи! Вечносъществуващият ще яви славата Си на грешния народ. Само хората да знаеха, колко този Ден няма да има нищо общо с мечтите, с които те се приспиват! Този Ден, казва Амос, ще бъде страшният ден на Съда, той ще бъде мрак, а не светлина. Божията правда ще се срещне с човешката неправда, а това трагично стълкновение ще породи буря, наречена „Божи гняв“.

Бог е дълготърпелив; Той очаква разкаяние, изпраща пророци, за да могат хората да помнят за дълга си. Но те прогонват пратениците на Яхве и им се надсмиват; нали силните на света „ненавиждат онези, които ги изобличават и се гнусят от говорещите истина“ (Ам. 5:10). Затварят устата на пророците, а посветените на Бога назорейци опиват с вино, за да се отрекат от обетите си. Израел постепенно се превръща в Содом, и него го чака участта на Содом.

Вие не се обърнахте към Мене,
казва Яхве...
Сега пригответи се да срещнеш
Бога свой, Израиле!

(Ам. 4:11-12)

Навярно още преди да започне да проповядва Амос е имал видения, в които предчувствието за Съда се облича в зрими образи: облаци от лакоми скакалци, огън изпепеляващ земята. Може би пророкът се е досещал, че зад тези страховити картини стои Асур. Той не споменава за асирийците, но без съмнение знае, че тъкмо от тях идва окончателната гибел. На едно място той говори от името на Съдията:

Ето, аз ще надигна – казва Яхве, –
срещу вас, доме Израилев,
пълчища народ;

и те ще ви изтласкват от входа в Емат
до Потока на пустинята.

(Ам. 6:14)

Това е по-страшно от скакалци и по-лошо от всякакъв глад. От глад човек все някак си се оправя. Но идването на Асур е необратим край...

И ето Амос, този неподкупен изобличител и гръмовержец, изведнъж едва не заплаква от жалост: „Господи Боже, имай милост, пощада ни! Как ще устои Иаков? Та той е толкова малък!“ И наистина, колко лесно е да се смаже Израил, който независимо от греховете си, все пак е скъп на пророка. Колкото и да е горчива истината, Амос в края на краищата е принуден да се смири с висшето предназначение.

Слепотата на Ефраим е неизцерима, както е неизцеримо безумието на Дамаск, на Финикия, на Моав и на Едом. Те враждуват помежду си, насъскват враговете си един срещу друг, съперничат си, затъват в зло. А през това време Яхве вече е пуснал „отвеса“ Си, показвайки степента на беззаконията.

Пророкът вижда кошница зрели плодове. Това видение означава, че времето е узряло: боздуганът е надвиснал над бетелския олтар; ще го сполети участта на „Лятната къща“, на самарийските дворци и на „ашимат Шомрон“, под когото пророкът подразбира светилището на богиня Ашима в столицата*.

Построихте домове от дялан камък,
но не ще живеете в тях!
Отгледахте лозя прекрасни,
ала вино от тях не ще вкусите!
Защото зная Аз, колко многобройни са престъпленията ви,
и колко са тежки грехове ваши.

(Ам. 5:11)

Израил ще бъде прокуден от родната земя, за която се е оказал недостоеен.

Значи ли това, че Бог е решил да го изтребят напълно? Не, той ще запази за бъдещето Юдея, защото там е ядрото на Божия народ.

Съвсем в края на сборника от речи на Амос се говори за далечното бъдеще, когато разклатената шатра на Давид ще бъде укрепена, когато грешниците ще получат опрощение, Израил ще се върне от изгнанието и върху него ще почива благословието. Пророкът вижда все още смътно това Царство Божие. Той говори за

* В синодалния превод е „Самарийският грях“ (Ам. 8:14) (Бел. авт.).

него с термините на земното плодородие – от планините ще изтича гроздов сок, земята ще ражда целогодишно.

Много тълкуватели смятат, че е невъзможно този епилог на книгата да е написан от самия Амос. Прекалено силен е дисонансът между него и мрачните заплахи⁵. Не бива обаче да се забравя, че ако за Амос всичко свършваше с гибел и разорение, това би било в противоречие с вярата на пророците в *цедака* – Божията справедливост. Тя не е тъждествена с човешката справедливост, а е нещо свързано с *верността* на Твореца към неговите обещания. Цедака не е автоматичен закон, не е „кармическа връзка“, а дълбоко личностна проява на Божията святост⁶.

Като вярва в Завета с Авраам, в Обещанието, дадено чрез Моисей и Натан, Амос, както и неговите събратя – пророците, трябвало да вижда напред не само смърт, но и тържеството на царството на Яхве, Комуто се кланят много народи. Фактът, че той свързва това възраждане с името на Давид, напълно съответства на библейската традиция и на възгледите на самия Амос. Той, който с възмущение говори за северните светилища, вярва в особеното предназначение на Йерусалим и на Сионската планина. Както ще видим по-нататък, върху това се основава и вярата на пророк Исаия, един от големите продължители на Амос.

И все пак темите за Съда и Възмездието си остават основни у Амос, защото е бил призван да пробуди хората от съня им, да разруши стената от суеверия и самодоволство. С това той прокарва пътя на ново духовно движение в Израил. Подобно на това как историята на Новия завет започва с призива на Кръстителя към покаяние, така и предвестието на големите пороци се открива с изказването на страшния изобличител – пастирът Амос. Проповедта му е поразила много негови съвременници. Когато две години след първата поява на Амос в Палестина става земетресение, то се възприема като начало на предсказаните от пророка бедствия. Но много по-страшна от тази стихийна катастрофа, е надигашката се политическа катастрофа.

Едва ли Амос е могъл да знае подробности за събитията, които са ставали далеч на север, край бреговете на Тигър. Затова още повече учудва политическото му предвиждане. Скоро след като той произнася речите си в Бетел, военен метеж възкачва на престола на Асирия Теглатфаласар III (745-727). С негови ръце се създава невиждана дотогава военна машина, подчинена на строга дисциплина и издържаща се от държавни средства.

Ако преди асирийската войска е била по-скоро народно опълчение, сега новият цар за първи път създава редовна армия, чието единствено занимание са войните. В нея се предвижда строг ред на войсковите части, разработена е йерархията на военните

звания. Тежките колесници, кавалерията, щитоносците – всеки си знае мястото. Армията постоянно се съпровожда от сапърни отряди, които прокарват пътища, издигат мостове, изсичат гори и правят окопи.

Такава армия практически е непобедима и след почти едновековно прекъсване Асур започва нова серия от походи. Теглатфаласар през това време прави още едно нововъведение: той разбира, че от предишната политика на взимане на данък няма голяма полза и предприема истинска окупация на завоюваните земи, отвеждайки от там местните жители и населявайки ги с чуждоземци. С това размесване на населението царят иска да изключи възможността да се образуват национални огнища на съпротива. Хора, откъснати от родината бързо се асимилират и се превръщат просто в „царски поданици“. За размаха на тази операция свидетелства дори и следният факт: след една успешна кампания Теглатфаласар преселва 154 хиляди души.

Асирия насочва първият удар срещу Кавказ. Няколко пъти царят прави трудни експедиции в планините и ограбва урартите, живеещи край езерото Ван. След това започва да се придвижва по Сирия, като сломява съпротивата на дребните арамейски държави. Канибалските разправи с непокорните всявали такава паника, че много царе бързали да посрещнат асирийците и да им се закълнат във вярност.

Близък бил денят, когато щял да дойде ред и на Израил.

Бележки

1 *Бл. Иероним*. Толкование на книгу пророка Амоса. – Творения, т. 13, с. 1.

2 Книгата на пророк Амос е сборник с кратки проповеди и изречения, съставен от текстове, написани от самия пророк. Почти никой от библеистите не се съмнява в автентичността на тази книга. Обикновено я делят на три основни части: 1) Пророчества срещу народите: 1:1-2, 16; 2) Разобличаванията на Ефраим: 3-6; 3) Символични видения: 7-9. Хронологически тази част се смята за най-ранна (*Вж.: Ph. J. King. Amos. – JBC, I, p. 521*). Откъсът с биографичен характер (7:10-17 и епилога (7:10-17), принадлежащи на някого от учениците на Амос, се възприемат като нещо отделно. За стила на пророка вж.: *R. E. Wolf. Meet Amos and Hosea. N. Y., 1945, p.65*.

3 „Амос – казва Корниль, – е едно от удивителните явления в историята на човешкия дух: той прокарва пътя на онзи процес на развитие, с който започва новата епоха на човечеството“ (*К. Корниль. Пророки, с. 58*). В свещената старозаветна писменост и преди Амос са звучали мотиви на универсализъм (вж.: *A. Rétif, P. Lamarche. Le Salut des nations, Universalisme et perspectives missionnaires dans l'Ancien Testament, 1960*). Но при Амос универсализмът за пръв пат получава толкова ясен израз, ето защо, както справедливо отбелязва Б. Тураев, неговата проповед „може да бъде с пълно право наречена стъпало към християнството“ (*Б. Тураев. История древнего Востока. Л., 1936, т. 2, с. 69*).

4 Характерен образец на такова тълкуване може да послужи книгата на социалиста *М. Мауренбрехер* „Пророки“ (Пг., 1919). Отхвърляйки това тълкуване Л. Буйе пише: „Величието на

Амос се състои в това, че тази морализация на религията... съвсем не означава някаква рационализация или подценяване на онази страшна тайна, без която не става нищо истински-религиозно” (*Л. Буйе. О Библии и Евангелии. Брюссел, 1965, с. 58*). Това се отнася и до социалната проповед на пророците като цяло. „Своеобразието на социалната проповед на пророците – пише Булгаков, – е онова, което може да се нарече социален морализъм, тяхното отношение към стопанските въпроси като към нравствени въпроси, оценката им за социалния живот под ъгъла на нравствеността. Благодарение на техния социален морализъм, при това религиозно-задълбочен, те виждат в стопанството не само въпроси на социалната техника, но и на социалната правда” (*С. Булгаков. Очерки по истории экономических учений, вып. 1. М., 1918, с. 25; см. также: R.B. Scott. The Revelance of the Prophets. N.Y., 1947, p. 155*).

5 Амос, 9, 8-15; см.: *N.M. Flanagan. The Books of Amos, Hosea, Micah, 1966, p. 5, 26*.

6 „Цедака”, Божията справедливост, според определението на Ж. Даниелу е „продължение на истината. За Бога тя се състои в това, че Той изпълнява Своите обещания и явява Своето постоянство” (*J. Daniélou. Dieu et nous. Paris, 1962, p. 120*).